

розуміння душевних хвороб у психопатології та психіатрії.

Наостанок кілька слів скажемо про те, як можна порівняти особисту ідентичність і національну ідентичність. Як відомо, почуття належності індивіда до певної національної спільноти є національною ідентичністю. Але якщо якась людина називає (ідентифікує) себе українцем, англійцем чи євреєм, то, без сумніву, має бути певна збірна якість народу, з якою конкретна особа себе співвідносить, зіставляє. Іншими словами, повинна існувати українськість, англійськість, єврейськість – те, що робить ту чи іншу націю неповторною, самобутньою, не схожою на інших. Причому ця «збірна якість» немовби розтягується в часі; якоюсь мірою вона є понад-часовою, мета-історичною (це можна продемонструвати на прикладі словосполучення «вічний жид»). Історики матеріалістичного напрямку зводять ці сутнісні характеристики народу чи нації до суми компонентів. Так, дійсно, «українськість» складається з етнічних, географічних, кліматичних, історичних, культурних, побутових, політичних, релігійних, мовних, ментальних складових. Але зрозуміло, що сума ніколи не дорівнює цілому, як на рівні екзистенції, так і на рівні спільноти. Сума «моїх» вчинків не вичерпує всього мене як особистість, так само як ідентичність українства ми не схопимо повністю в її зовнішніх проявах. Адже, можемо припустити, що не всі закладені потенції «українськості» були виражені, актуалізовані, реалізовані в часі. Наприклад, твердження «Гоголь жив в Росії, писав російською мовою, був на службі у російського царя» не суперечить іншому твердженню «Гоголь був душею українцем», адже «бути українцем» - це глибинна сутнісна характеристика, глибша, ніж всі зовнішні обставини життя письменника.

Тобто якщо це сутність, то вона (на відміну від зовнішності явища), скоріше метафізична, аніж емпірична. Схопити «українськість» (як зрештою й «англійськість» або «єврейськість») в поняттях, термінах, визначеннях – вкрай складно. Це внутрішній досвід особистості, що лише частково виражається в мові, одязі, політичних уподобаннях. На нашу думку, для позначення національної ідентичності доцільно використати поетичну метафору романтичної філософії –

«дух народу». Згадаймо Г. Гегеля, який писав, що народ і народна культура - це емпіричне вираження народного духу. Народний дух усвідомлює себе в релігії, політиці, мистецтві, системі права, філософії. Завдання народу – усвідомити свій дух. Держава є об'єктивним вираженням самобутності національного духу. Народи, які не усвідомили свій дух, Г. Гегель називав неісторичними. Вони не спромоглися побудувати державу, систему права тощо. Ми би додали вслід за філософом, що такі народи не віднайшли власної ідентичності.

Висновки

Отже, дух народу, або «душа народу» (М. Бердяєв) – важливі метафізичні концепти, без яких почуття національної ідентичності розпалося би на незрозумілі фрагменти. Зрештою, на якій підставі ми об'єднуємо людей, що жили у 15 сторічч і зараз, називаємо їх українцями? Змінюється політична ситуація, фольклорно-побутові елементи, мова, мораль, політична система. Але «українськість» як певна субстанція залишається зі своєю прихованою сутністю і конкретною «матерією» (втіленням), в якій ця сутність виражається. Пізнати цю сутність ми можемо, здійснивши певне інтелектуальне зусилля, трансценденцію, тобто вихід по той бік емпіричного тут і зараз, замислившись над своїм народним духом. Те саме стосується й ідентичності особистості: вона також потребує наявності душі - внутрішнього світу, що центрується навколо Я. Саме унікальний духовний (внутрішній) світ особистості, що здійснює трансценденцію по відношенню до людської природи (загальною для всіх людей), робить індивідуума тим, ким він є, і забезпечує його ідентичність на онтичному рівні.

Список літератури

1. Жицінські, Юзеф. Бог постмодерністів / Жицінські, Юзеф; [пер. з польської Величко А.]. Львів, Вид. Укр. Католицького університету, 2003. – 198 с.
2. Папа римський Іоанн Павел II. Личность и поступок / Папа римський Іоанн Павел II //Сочинения в 2-х т. Т.1. М., Изд-во Францисканцев, 2001. – 408 с.
3. Krapiec, Mieczysław Albert. Understanding philosophy. (translated by Hugh McDonald). Original title: O rozumienie filozofii, Lublin, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991
4. Krapiec, Mieczysław Albert. Integral humanism. Towards an integral anthropology, transl. by Hugh McDonald. 1989.

А.Ю. Морозов

ЛИЧНОСТЬ, ИДЕНТИЧНОСТЬ И ТРАНСЦЕНДЕНЦИЯ

В статье раскрывается понятие идентичности, показывается его связь с понятиями субстанция, субъект, Я, трансценденция.

A. Morozov

PERSON, IDENTITY AND TRANSCENDENCE

The notion of identity is observed in the article; its connection with such concepts as substance, subjectivity, ego, transcendence is shown.

УДК 140.8 (045)

М.В. Онопрієнко, канд. філос. наук

ФІЛОСОФІЯ ПРАГМАТИЗМУ І ПРАГМАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАТИКИ

Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України

Методологія прагматизму суттєво вплинула на формування головних засад інформатики.

Вступ

Прагматизм («прагма» – справа, дія) - світогляд, що виникає в США, пронизує всі сфери суспільства,

а потім розповсюджується на інші регіони. Представники прагматизму (Ч.С.Пірс, У.Дж.Джемс, Д.Дьюї, Р.Рорті) вважають, що філософія повинна займатись

не проблемами філософів, а “людськими проблемами”, тобто цілями та засобами їх вирішення і таким чином повинна бути перетворена в інтересах того, що є вигідним для життя людини. Людина повинна діяти у ірраціональному світі та спроби досягнути об’єктивної істини є безглуздими. Тому до наукових теорій, соціальних ідей, моральних принципів слід підходити “інструментально”, тобто з точки зору їх вигоди, зручності для досягнення цілей. Те, що корисне, що приносить успіх, те й істинне.

Аналіз публікацій

Пізнавальна діяльність, згідно Ч.Пірсу, - не відображення реальної дійсності, а біологічна функція, спрямована на вироблення звички реагувати на оточуючі умови. Усвідомлена звичка діяти, тим чи іншим образом складає вірування, досягнення якого є єдиним ланцюгом мислення. Принцип Ч.Пірса: “існувати значить мати практичні наслідки” [1]. Центральним поняттям У.Джеймса є досвід, який охоплює все те, з чим ми маємо справу. Крім досвіду немає нічого. Змістом досвіду є те, що людина відчуває, переживає, тобто досвід є потік переживань, потік свідомості. Він містить не тільки відчуття, але і будь-які чуття, емоційні стани, вольові імпульси, настрої та ін. Відчуття, приходячи невідомо звідки, створюють “речовину”, з якої складається значна частина світу або реальності. Крім відчуттів, реальність містить ще дві рівноправні частини. Відносини, які не привносяться у досвід ззовні, а існують так само, як існують відчуття. І сукупність тих істин, які ми виказуємо про перші дві частини. Але речі, як щось визначене, не подані у досвіді, що виступає як нероздільний потік, чи хаос відчуттів, а беруться чи виділяються з досвіду самим суб’єктом, зусиллям його волі [2].

Дж.Дьюї надає досвіду динамічного характеру, включає у нього всю сферу активної життєдіяльності людини. Досвід складається з переходячих одна в одну проблематичних ситуацій, вирішення яких пов’язане з формулюванням рішення у мові, що називається істиною та виступає за своїм значенням як “корисність”. У цьому сутність “інструменталізму” Дж.Дьюї (так у нього називався прагматизм). Слід мати на увазі, що прагматизм є близьким до позитивізму [3, 4].

Р.Рорті вважається одним з посередників між англо-американською традицією аналітичної філософії і європейською філософією. Філософія, на думку Рорті, не описує і не досліджує реальний світ, а лише є знаряддям у процесі прагматичного опису і герменевтичної розмови. У 1979 р. опублікував працю «Філософія і дзеркало природи», в якій здійснена спроба спростувати метафізичне розуміння світу як дзеркала реальності. У наступній книжці «Випадковість, іронія й солідарність» (1989) Рорті наголошує на тому, що істина не відкривається, а створюється у процесі письма або говоріння. За Рорті, моральний прогрес — поступове розширення здатності людей «симпатизувати» і «довіряти», головний критерій при цьому — «пониження значимості жорстокості». У якості нової соціальної і культурної парадигми Рорті формулює концепцію «іронічного лібералізму», яка передбачає розуміння людиною відносності і випадковості власної мови і свідомості й категоричне запе-

речення будь-яких проявів жорстокості [5-7].

Прагматизм здійснив величезний вплив на духовне життя США. Прагматизм ставить усе знання і правду у пряме відношення до життя та дії; судить про значення ідей, суджень, гіпотез, теорій і систем, згідно з їхньою здатністю задовольнити людські потреби та інтереси у соціальний спосіб. Він відіграв помітну роль у формуванні духовного обличчя ХХ ст., що виявилось в посиленні практицизму людської поведінки. Його вплив можна прослідкувати і в методології сучасної науки.

Постановка завдання

Мета статті – показати вплив прагматичної методології на формування засад сучасної інформатики.

Основна частина

В останні роки можливості наукового пізнання зросли за рахунок використання електронних засобів отримання та обробки інформації. На базі принципів кібернетики, в результаті успіхів у справі конструювання і виробництва комп’ютерів зародилося і стрімко розвивається напрямком інформатики. Її присутність виявляється у всіх сферах людського життя. Важливе місце інформатика займає і в науковому пізнанні.

Інформатика - явище порівняно нове. Її запровадження у практику перетворило хід матеріальної та духовної діяльності людини, що, природно, породжує безліч проблем не тільки науково-практичного, а й філософського характеру. Поряд з аналізом різноманітних зв’язків інформатики у сфері суспільних відносин важливе місце займає вивчення актуальних і можливих наслідків впливу інформатики на людину. Саме людина виступає в активній ролі суб’єкта, що пізнає, тому аналіз всякого суспільного явища, в тому числі і інформатики, буде ефективний лише в ході заломлення його крізь призму людського буття.

Людина - творець власного світу, світу людини. Все привнесене в колись недоторканий світ природи - результат творчої діяльності людей. Тому й розуміння інформатики, її місця в суспільних зв’язках, перспективи її розвитку може бути досягнуто лише за умови постійної, так би мовити, присутності людини.

До самого останнього часу інформатика традиційно сприймалась як технологія науково-дослідного процесу. Однак розвиток і успіхи насамперед обчислювальної техніки спонукали по-новому підійти до використання інформації, з’ясуванню її ролі і значення в людській діяльності. Відбулася переоцінка самого факту споживання, зберігання і перетворення інформації, присутніх у кожному пізнавальному і соціальному процесі. Жодна область життя сучасного суспільства не може обійтися без використання засобів інформатики: планування і керування, освіта, медицина та охорона здоров’я, сфера побуту та послуг, охорона навколишнього середовища і, зрозуміло, виробництво та економіка. Культура і духовне життя людей не тільки насичуються елементами інформатики, але все в більшій мірі починають відчувати потребу в інформатизації їхніх структур. Але прагматичний аспект інформатики дуже важливий для розуміння її суті і значення.

Одним з яскравих представників прагматичних теорій інформації є поведінкова модель комунікації -

біхевіористична модель Акоффа-Майлса. Вихідним у цій моделі є цільова спрямованість одержувача інформації на вирішення конкретної проблеми. Одержувач знаходиться у "цілеспрямованому стані", якщо він прагне до чого-небудь і має альтернативні шляхи неоднакової ефективності для досягнення мети. Повідомлення, передане одержувачу інформативно, якщо воно змінює його "цілеспрямований стан".

Наступним етапом у розвитку прагматичних теорій інформації з'явилися роботи американського логіка Д. Харраха, що побудував логіко-прагматичну модель комунікації. Однією з слабкостей біхевіористичної моделі є її непередбаченість до оцінки помилкових повідомлень. Модель Харраха враховує суспільний характер людської комунікації. Відповідно до неї одержувані повідомлення повинні бути спочатку оброблені, після чого виділяються повідомлення "придатні до вживання". Саме з сукупності придатних до вживання повідомлень повинні бути сформовані критерії прагматичної цінності. Сімейство наук, які спеціально вивчають інформаційні процеси в тому чи іншому їх специфічному змісті і формі, у другій половині XX століття зростало досить швидко. Це - кібернетика, теорія систем, документалістика, лінгвістика, символічна логіка та ін. Стрижнем, об'єднуючим всі ці дослідження, служить загальна теорія інформації - "інформологія", в основу якої і покладені синтаксичні, семантичні та прагматичні концепції інформації.

При пошуку найбільш зручних, раціональних засобів і форм інформаційного обміну людина найчастіше стикається з проблемою компактного і однозначного представлення знань [8].

Представлення знань це процес, кінцева мета якого помістити деякий обсяг знань у своєрідну "упаковку" в якій він може почати рух по каналах інформаційного обміну, дійти до одержувача, або затриматися у пунктах зберігання знань. Такою упаковкою може бути фраза усного мовлення, лист, книга, довідник, географічна карта, кросворд, картина і т.п.

Кожен вид упаковки має свої особливості, але всім їм властива одна якість, хоча і не однаковою мірою: упаковка покликана забезпечити збереження вкладених знань. Причому не тільки і не стільки фізичну, скільки смислову (семантичну) форму знань. Для цього необхідно, щоб відправник і одержувач інформації користувалися деякою загальною системою правил для їх подання і сприйняття. Назвемо таку систему правил формалізмом представлення знань. Прагматичний підхід до представлення знань, а саме їх формалізація та уніфікація являються на даному етапі розвитку одними з найважливіших проблем інформатики та кібернетики.

Найприроднішою, підходящим для людини формалізмом є мова (усне мовлення і писемність). Постає питання, чи всяку думку або знання можна виразити в мовній формі? Однозначної відповіді, мабуть, немає. Наприклад, існують десятки різних виражень понять - здоров'я, інтелект, мислення, інформація і т.п.

Думка, яку не можна висловити в мовній формі, не може бути включена в інформаційний обмін. Спілкування людей, таким чином, здійснюється за допомогою мови як форми представлення знань. Одному і тому ж змістовному знанню можна надати

різну словесну або текстову форму.

У деяких областях діяльності людей багатство і різноманітність виразних засобів природної мови стає скоріше недоліком, ніж гідністю. Наприклад, слова команди повинні бути короткими, різкими, мати однозначний сенс, інакше не вийде узгоджених і чітких спільних дій підлеглих. У спеціальних галузях науки формуються специфічні мовні системи, що є як би "звуженням" природної мови. Доцільність застосування таких звужених мовних систем (діалектів), дозволяє підвищити надійність процесів інформаційного обміну, оскільки можливість неправильного тлумачення інформації, що передається - знижується. При цьому, звичайно, звужується й коло одержувачів, оскільки для сприйняття інформації необхідно володіти відповідним діалектом. Головними перевагами таких діалектів являється можливість створення і використання типових методів «упаковки» знань, а також можливість значною мірою зняти полісемію (смислову багатозначність), що присутня в природній мові. Усунення багатозначності є одним з найбільш важливих напрямів у розробці формальних прийомів представлення знань. Створення мови науки або мови ділової прози є природним кроком на цьому шляху, величезною роботою суспільства протягом ряду століть.

Подальше просування в бік формалізації знань неодмінно призводить до поняття клас і класифікація.

Класифікація - розподіл предметів, об'єктів і понять по групах (класах) за виявленими властивостями.

У будь-якій науці, що постала на основі певного запасу знань та емпіричного досвіду, одним з перших принципів був принцип систематизації цих знань. Тому класифікація як метод наукової систематики відразу ж стала грати важливу роль у формуванні ядра знань того чи іншого наукового напрямку.

Класифікація може проявити себе не тільки як інструмент організації наукових знань, але й як фактор соціального порядку. Тому існуючі системи тарифів та ставок, вчених ступенів і звань, структура посад грають не тільки організуючу, але й стимулюючу роль. Подібна модель знань отримала в науці і практиці назву "ієрархічної". Її переваги в тому, що вона проста в освоєнні, легко підтримується в робочому стані (легко поповнюється і "чиститься"), ефективно вирішує завдання рознесення нових понять по ієрархічним рівням.

Систематика, що лежить в основі класифікації може застосовуватися як сильний засіб спрямованого дослідницького пошуку. Так, іноді виявляється корисним при розгляді групи об'єктів виділити кілька будь-яких характерних для них ознак як визначальних і ввести деяку міру ступеня прояву цих ознак. Такий підхід називається морфологічним, так як використовує ідею розкладання якогось об'єкта на його частини (ознаки). Часто подібне групування призводить до виявлення закономірностей, що зв'язують об'єкти кожної групи, які до цього не були відомі.

Недоліки ієрархічної чи морфологічної моделі даних, а саме відсутність чітких зв'язків між поняттями з сусідніх рівнів (груп), вдається усунути використовуючи так звані деревоподібні моделі представлення знань. Окремі поняття, факти, знання, пов'язані між собою відносинами, що виражають

сутє наявних між ними зв'язків. Однозначність зв'язків у деревоподібній структурі і різноманітність відносин, що охоплюються нею, дозволяє підвищити "динамізм" системи знань. У деревоподібній структурі можна простежувати висхідні і низхідні гілки зв'язків отримуючи формули дедуктивного чи індуктивного висновків [9, 10].

Моделі представлення знань, що складаються з пов'язаних один з одним структур-списків, отримали назву реляційних.

Існують й інші способи представлення знань, крім перерахованих вище ієрархічних, морфологічних, деревовидних і реляційних моделей. Так, наприклад, проміжним між деревовидною і реляційною моделлю є так звані семантичні мережі. З їх допомогою між поняттями, фактами, знаннями встановлюються зв'язку - відносини. Вони як би є узагальненням деревовидних моделей оскільки відрізняються від останніх зняттям вимог ієрархічності. У той же час семантичні мережі можуть вважатися окремим випадком реляційних моделей, тому що саме з них можуть бути побудовані пов'язані спискові структури, коли поняття є вузлом семантичної мережі розширюється до списку, а відповідне ставлення з іншим списком з одиничного стає груповим.

Всі описані прийоми формалізації знань спрямовані на створення деякої стійкої "несучої конструкції" на яку може бути «одягнена» оболонка системи конкретних знань. У випадку, якщо між відправником та одержувачем знань досягнуто порозуміння і взаємна домовленість щодо цієї несучої конструкції, то інформаційний обмін набуває необхідну регламентуючу основу, що вирішальним чином підвищує його ефективність.

Висновки

Ідеї прагматизму вплинули і на розвиток сучасних наук, таких як інформатика та кібернетика. Філософські дослідження в цих областях покликані сприяти вирішенню соціальних питань, проблем

світогляду, методології та гносеології, що виникають у вік комп'ютеризації виробництва, науки, культури і т. д. Необхідний поворот у дослідженнях від суто методологічних питань, пов'язаних з інформаційною технологією, поняттям інформації і її автоматичною обробкою до конкретних питань, що виникають в ході інформаційної практики, таких як способи передачі інформації, її формалізації, в чому суттєву роль відіграли ідеї прагматизму. Все гостріше відчувається потреба у філософському аналізі соціальних проблем інформатики, пов'язаних з її впливом на повсякденне життя, спілкування і духовний світ людей, продуктивність їх праці та активізацію інтелектуальних процесів, характер виробництва і виробничих відносин, зайнятість і як результат - на складну систему цінностей реального життя.

Список літератури

1. Пирс Ч.С. Начала прагматизма / Пер. с англ. – СПб.: Алетейя, 2000. — 318 с.
2. Джеймс У. Воля к вере / Пер. с англ.; сост. Л. В. Блиникова, А. П. Поляков. — М.: Республика, 1997. — 431 с..
3. Дьюи Дж. Реконструкция в философии; Проблемы человека / Пер. с англ., послесл. и примеч. Л. Е. Павловой. — Москва: Республика, 2003. — 493 с.
4. Рассел Б. Мудрость Запада. Историческое исследование западной философии в связи с общественными и политическими обстоятельствами. — М.: Республика, 1998. - 479 с.
5. Рорти Р. Прагматизм без метода / Пер. Р. Хестанова // Логос. — 1996. — № 8. — С. 155—172.
6. Рорти Р. Философия и зеркало природы / Пер. с англ.; науч. ред. В.В. Целищев. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997. — 297 с.
7. Вольф, Ж.-К. Прагматизм с методом или без такового? Рорти versus Дьюи / Пер. Ю. Хубер и Р. Хестанова // Логос. — 1996. — № 8. — С. 190—205.
8. Мирский Э.М. Представление знаний // Новая философская энциклопедия. — Т. 3. — С. 335—336.
9. Дубровский Е.Н. Информационно-обменные процессы как факторы эволюции общества. - М.: МГСУ, 1996. - 367 с.
10. Шемакин Ю.И. Теоретическая информатика: Конспект лекций. - М.: МГСУ, 1995. - 198 с.

М.В. Оноприенко

ФИЛОСОФИЯ ПРАГМАТИЗМА И ПРАГМАТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ИНФОРМАТИКИ

Методология прагматизма существенно повлияла на формирование основ информатики.

M. Onoprienko

PHILOSOPHY OF PRAGMATISM and PRAGMATIC CONCEPTION OF INFORMATICS

The influence of pragmatism methodology on the formation of the main principles of informatics is analyzed in the article.

УДК 930.1:316.32

Л.А. Ороховська, канд. філос. наук

СУТНІСНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті аналізується сутнісний вимір соціальної людини, головними характеристиками якої стає її діяльність та відповідність певним нормам, які домінують у суспільстві.

Вступ

Людина сьогодення, яка живе в країні, як ніколи раніше залежить від соціуму. Людина грає за певними правилами, які встановлені тими, хто стоїть при владі, правилами, які встановлені, не враховуючи її волю. Відповідно, вона не може бути свобод-

ною, вона вимушена перетворюватися на соціального актора, який не може бути самостійним та творчим у своїй діяльності. Людина вдягає певну соціальну маску, яка є прийнятною у даному суспільстві, і загалом індивіди стають схожими один на одного. Вони стають носіями масок, які символізують певні

настрої у суспільстві й зі зміною цих настроїв міняються й маски.